

Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből.

I. k. I. *Telky*: Solon adótörvényéről. 20 f. — II. *Telky*: Adalékok az attikai törvénykönyvhöz. 20 f. — III. *Tarkányi*: A legújabb magyar Szentírásról. 40 f. — IV. *Szász K.*: A Nibelungének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. 20 f. — V. *Toldy F.*: Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása. 20 f. — VI. *Vambéry*: A keleti török nyelvről. 20 f. — VII. *Imre S.*: Geleji Katona István főleg mint nyelvész. 60 f. — VIII. *Bartalus*: A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Hangjegyekkel. 1 K 20 f. — IX. *Toldy*: Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. 1 K 20 f. — X. *Brassai*: A magyar bővített mondat. 40 f. — XI. *Bartalus I.*: A felsőaustriai kolostoroknak Magyarországot illető kézirat- és nyomtatványairól. 40 f. (1867—1869.)

II. k. I. *Matray G.*: A Konstantinápolyból legújabbban érkezett négy Corvin-codexről. 20 f. — II. *Szász K.*: A tragikai felfogásról. 40 f. — III. *Joannovics*: Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. 40 f. — IV. *Finály*: Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. 40 f. — V. *Telky*: Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. 40 f. — VI. *Zichy A.*: Q. Horatius satirái. 40 f. — VII. *Toldy*: Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. 80 f. — VIII. *Gr. Kuan G.*: A sémi magánhangzókról és megjelölések módjairól. 40 f. — IX. *Szilády*: Magyar szófejtetések. 20 f. — X. *Szénassy S.*: A latin nyelv és dialektusai. 60 f. — XI. *Szilády Aron*: A dafterekről. 40 f. — XII. *Szvorényi J.*: Emlékbeszéd Arvay Gergely felett. 20 f. (1869—1872.) — III. k. I. *Brassai*: Commentator commentatus, Tarlozatok Horatius satiráinak magyarázói után. 80 f. — II. *Szabó K.*: Apáczai Csérei János Baresai Ákos fejedelembhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében. 20 f. — III. *Szabó I.*: Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. 20 f. — IV. *Vádnai*: Az első magyar társadalmi regény. 40 f. — V. *Finály*: Emlékbeszéd Engel József felett. 20 f. — VI. *Barna F.*: A finn költészetről, tekintettel a magyar ököltészetre. 80 f. — VII. *Riedl Sz.*: Emlékbeszéd Schleicher Ágost, külső l. tag felett. 20 f. — VIII. *Dr. Goldziher I.*: A nemzetiségi kérdés az araboknál. 60 f. — IX. *Riedl Sz.*: Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. 20 f. — X. *Gr. Kuan G.*: Adalékok Krim történetéhez. 40 f. — XI. *Riedl Sz.*: Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. 40 f. (1872—1873.)

IV. k. I. *Brassai*: Paraleipomena kai diorthomena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneide II-ik könyvéről különös tekintettel a magyarra. 80 f. — II. *Bálint G.*: Jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. 40 f. — III. *Bartal A.*: A classica philológiának és az összehasonlító írja nyelvtudományunk művelése hazánkban. 80 f. — IV. *Barna F.*: A határozott és határozatlan mondatról. 40 f. — V. *Dr. Goldziher I.*: Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. 40 f. — VI. *Hunfalvy P.*: Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban tartott nemzetközi gyűléséről. — II. *Budenz J.*: A németországi philológok és tanfőnök 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről. 30 f. — VII. *Fogarasi J.*: Az új szókéről. 30 f. — VIII. *Toldy F.*: Az új magyar orthologia. 30 f. — IX. *Barna F.*: Az ik-es igékről. 30 f. — X. *Szarnas G.*: A nyelvújításról. 30 f. (1873—1875.) — V. k. I. *Barna F.*: Nyelvészeti hajlamok a magyar népnél. 50 f. — II. *Brassai S.*: A neo- és paleologia ügyében. 60 f. — III. *Barna F.*: A hangszelyről a magyar nyelvben. 60 f. — IV. *Ballagi M.*: Brassai és a nyelvújítás. 30 f. — V. *Szász K.*: Emlékbeszéd Kriza János l. t. felett. 50 f. — VI. *Bartalus I.*: Művészet és nemzetiség. 40 f. — VII. *Telky I.*: Aeschylus. 1 K 60 f. — VIII. *Barna F.*: A mutató névmás hibás használata. 20 f. — IX. *Imre S.*: Nyelvtörténelmi tanulmányok a nyelvújításra nézve. 1 K 20 f. — X. *Arany L.*: Bérczy Károly emlékezete. (1875—1876.) — VI. k. I. *Mayr A.*: A lány aspiraták kiejtéséről a zomben. 20 f. — II. *Bálint G.*: A mandsuk szertartásos könyve. 20 f. — III. *Dr. Barna I.*: A rómaiak satirájáról és satiráiról. 40 f. — IV. *Dr. Goldziher I.*: A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődés történetében összehasonlítva a keleti arabokéval. 1 K. — V. *Szász K.*: Emlékbeszéd Jakab István l. t. felett. 20 f. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. *Szilágyi I.* II. *Vassary K.* III. *Révész I.* 1 K 20 f. — VII. *Bartalus*: Emlékbeszéd Mátray Gábor l. t. felett. 20 f. — VIII. *Barna*: A mordvaiak történelmi viszonyosságai. 40 f. — IX. *Telky*: Eranos. 40 f. — X. *Joannovics*: Az ik-es igékről. 80 f. (1876.) — VII. k. I. *Barna F.*: Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. 1 K. — II. *Budenz J.*: Pódlorszky Lajos magyar-sími nyelvhasznolása. 20 f. — III. *Zichy A.*: Lessing. 40 f. — IV. *Barna F.*: Kapcsolat a magyar és szomai

URI JÁNOS.

GOLDZIHER IGNÁCZ

R. TAGTÖL.

(Felolvastatott a M. Tud. Akadémia 1907 november 4-iki ülésében.)

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1908.

Uri János.

I.

Egy kiváló orientalistánk tudományos életmunkájáról szóló tanulmányom kapcsolatában*) figyelmem ismét tudománytörténetünk egy fejezetére irányult, melylyel már régebben, a nyolczszáznolczvanas években szerettem foglalkozni. E fejezet tárgya: *a magyar orientalisták a XVI—XVIII. századokban*, melynek némely elemeit a kezem ügyébe került anyag mértéke szerint, annak idején csak vajmi darabosan tanulmányozhattam; de mely érdemes volna rá, hogy irodalomtörténetünk valahára kimerítő módon elintézzze. Mindenekelőtt a kérdés *bibliographiai* alapját kellene lerakni; pontosan összeállítani az irodalmi anyagot, melyről eddigelé csak nagyon hézagos tudomásunk van. Innen aztán át lehetne térni a földéritett munkák méltatására, jelesül azon viszony meghatározására, melyben e munkák azoknak a köröknek tudományos törekvéseiből állanak, a melyekből ki-kerültek.

E mozgalom legfényesebb alakja Uri János, ki tudományos munkáival a XVIII. század második felében a magyar névnek igaz becsületet szerzett Hollandiában és Angliában. Róla óhajtának ez alkalommal néhány jegyzetet előterjeszteni. Talán buzditóul szolgálhatnának egy kimerítő életrajzi tanulmányra, melyre e kiváló emberünk emléke dicsően rászolgált.

Hogy mily tévedések uralkodnak még Uri János életrajza körül, legvilágosabb módon tűnik ki abból a körülményből, hogy

*) I. Emlékbeszéd gróf Kuun Géza fölött 12. lap jegyzetét (Akad. Értesítő 1907. évf. 448. l. 1. jegyz.), a hol az idevágó értekezések fel vannak sorolva.

a Pallas Nagy Lexikona URIRól a következő adatot nyújtja: «született Debreczenben 1726*) táján.» Pedig biztosan tudjuk, hogy Nagy-Kőrös szülöttje. BAKÓ JÓZSEF nagykőrösi ref. lelkész úr szíves értesítése szerint az ottani egyházi anyakönyvben UR JÁNOS születése 1724 december 27-ike alatt van feljegyezve; édes atyja UR IMRE. A mi által meg azon nehézség merül fel, hogy — mint látni fogjuk — UR 1756-ban 29 évesnek van mondva; halálakor pedig 1796-ban mint 70 évesről szólnak róla; mely adatok az imént említettem (mindenesetre megbízhatóbb) anyakönyvi bejegyzéssel nem egyeznek. Debreczennek azonban mindenesetre le kell mondania annak igényéről, hogy UR JÁNOS az ő dicsőségét gyarapítsa.

Maga UR JÁNOS doktori dissertatióin neve mellé e jelzést kapcsolja: «Körösino-Hungarus»; a «kőrösi» nem nemesi praedicatum, a minék a Lexikonban van feltüntetve, hanem valóságos szülővárosa URnak Nagy-Kőrös, nem Debreczen.

Ifjúkori tanulmányai menetének körülményes kimutatása annak a kimerítő életrajzi tanulmánynak volna feladata, melyet az imént mint pium desideriumot jeleztem. Ez alkalommal eskis némely irodalmi munkájával óhajtok foglalkozni.

Fájdalom, e nagy magyar tudós dolgozatai közönyvtárainkban csak csekély részben találhatók; bizonyára teljesebben vannak meg a külföldi könyvtárakban a «Körösino-Hungarus» munkái.

Nem mondhatnók, hogy a magyar művelt közönségben nem nyilvánult valaha érdeklődés azon irodalmi működés iránt, melyet UR a külföldön kifejtett. Nyolcz évvel halála után (1804) PAINTNER MIHÁLY azt a kivánságot fejezi ki Schediusszal szemben: «Ich wünschte, dass in unserem Vaterlande die litterarischen Verdienste, besonders um die morgenländischen Sprachen des Freyherrn Dan. Carl Grafen von Revitzky**) und des JOHANN UR mehr bekannt und in Ihrer Zeitschrift auseinandergesetzt

*) A Dictionary of National Biography I.VIII. köt. 42. l. is 1726-ot mond; születési helyül azonban helyesen Kőrös van megadva. Az angol cikk szerzője MARCOLLOUTH D. S. oxfordi egyetemi tanár. PÉCHY IMRE is alább említendő egyik cikkében már 1873-ban helyreigazítja az UR debreczeni illetőségét állító helytelen adatot.

**) Erről lásd Egyetemes Philológiai Közlöny IV. (1880) 115. l.

würden.»¹⁾ Ezen kivánságnak az illető folyóirat UR JÁNOS négy munkájának pusztá felsorolásával felel meg.

Behatóbban HORVÁT ISTVÁN ismerte fel nagy jelentőségét. A Nemzeti Múzeumban őrzött Collectáneának több czédulája tartalmaz adatokat UR JÁNOS munkáiról. Jelen előadásomban kiemelendő egy fontos tényre e czédulák egyike irányította figyelmemet.

HORVÁT ISTVÁN után, kinek jegyzetei nincsenek közzétéve, 1866-ban BALOGH FERENCZ «Uri János magyar tudós Oxfordban» czimű cikkében foglalkozik UR tudományos dolgozataival.²⁾ Hét számot sorol fel; de ezekkel nem merítette ki az UR-bibliographiát.

Fölötte érdekes jellemzést közölt URról 1873-ban és 1876-ban PÉCHY IMRE,³⁾ az államnyomda volt tudós igazgatója, ki buzgón és sok eredménnyel kutatót az Angolországba került magyar tudósok működéséről. Mint említettem, már ő is helyreigazítja az UR debreczeni illetőségét állító téves adatot. Érdekes részleteket közöl különösen nagy hazánkfia angolországi tartózkodásáról. PÉCHYnek az az értesítése, hogy UR egy nagykőrösi látogatása alkalmával szülőföldjén emlékiratféle feljegyzéseket hagyott volna, kéréssemre főtitkári hivatalunkat arra indította, hogy e nagyfontosságú életrajzi anyag felhasználhatása szempontjából Nagy-Kőrösre kérdést intézzen. Onnan azonban illetékes helyről azt a tudósítást kaptuk, hogy ilyen iratok az ottani főiskola levéltárában nem találhatók. Külömben PÉCHY IMRE közlései sem terjeszkednek UR tudományos és irodalmi munkájának méltatására.

II.

UR első irodalmi kísérletei hollandi tanulmányaival vannak szoros kapcsolatban. Az ő idejében még fennállott a harderwijki egyetem, mely a «gelderni herczegség és a zütpheni grófság

¹⁾ Zeitschrift von und für Ungern VI. (1804) 159. és 160. l.

²⁾ Sárospataki füzetek, X. köt. 409—13. l.

³⁾ SZANA TAMÁS Figyelőjében 1873. évf. 123. l. 1876. évf. 14—16. l. 26—28. l. PÉCHY cikkeire f. tagtársunk, id. SZINNYEI JÓZSEF volt szíves figyelméztetni.

főiskolájának» nevét viselte. Ez egyetem deákja volt Uri. Két karnak volt hallgatója Harderwijkban: a bölcsészetinek és a theologiaiinak. Mindkettőn doktori rangot nyert, minek emléke két dissertatióban maradt fenn. Az egyiket Pro Liberalium Artium Magisterio et Gradu Doctoratus in Philosophia 1753. június 8-án mutatja be és egyuttal «Academiae Ducatus Gelziae et Comitatus Zutphaniae» dedicatióval Harderwijkban sajtó alá bocsátja. Tárnya: *De fulmine*: esekély természettudományi vonatkozásokkal lényegében egy nagyon érdekes irodalomtörténeti kísérlet, melyben a fiatal szerző tágas olvasottságának adva bizonyítékát, nagyon izléses csoportosításban előadja, hogy a keleti és a klasszikus írók minek nézték a villámlást. E dissertatióhoz szokás szerint 22 thesis van kapcsolva, többnyire a physika és a philosophia köréből; köztük néhány a szabadakarat, a determinismus és causalitas kérdéseire vonatkozik. Az utolsó számú: *datur spatium vacuum*.

Akkori szokás szerint tanulóársainak latin nyelvű üdvözlő költeményei szerepelnek a dissertatio függelékében. A nyomtatvány e függeléke egy életrajzi talány elé állít, melyet a rendelkezésemre levő anyagokkal nem vagyok képes megoldani. E költeményekben ugyanis tanulóársai úgy szólnak Urihoz, mint a ki a bölcsészeti doktori vizsgát megelőzően a theologiae doctor rangját már megszerezte volt. Az egyik, WILH. JACOB. ALLART ily megszólítással vezeti be versét: «Ad doctissimum Dⁿ. Johann. N. Uri cum uti quondam egregio Specimine Theologico, ita nunc Philosophico, mirandum phenomenon, quod Fulmen audit, brevi et perspicua Dissertatione Inaugurali aperiret et Summis proin Philosophiae Honoribus publice ornaretur.» Distichonjait pedig így végezi:

*Quam bene conveniunt et in una sede morantur
Perspicuensque Sophus, Theologusque probus.

Pedig theologiai doktori dissertatióját csak két évvel későbből ismerjük. Ugyanis 1755 június 28-án ugyancsak Harderwijkban teszi közzé értekezését: *Dissertatio Philologico-Theologica Inauguralis De Rege feliciter regnante שלמה . . . . pro gradu Doctoratus in SS. Theologia etc.*, melyben a Genes. 49, 10 magyarázásának sokat faggatott kérdéséhez szól hozzá. E két

munka egyike sem szerepel BALOGH FERENCZ bibliographiai kimutatásában.

Kettős doktori babérral Uri aztán Leiden, Holland akkor is, most is, leghíresebb egyeteme felé veszi útját. 1756 szeptember 17-éről az ottani Album Academicum a következő feljegyzést mutatja: «Johannes Uri Korosino-Hungarus 29 [éves] T. et P. Dr.» Nem tudom, min alapszik a Lexikon azon adata, hogy itt «jogot kezdett tanulni és ebből is letette a doktori vizsgálatot». E tényeknek nem akadtam nyomára. De kétségtelen, hogy Leidenbe Urít a nagy SCHULTENS ALBERT híre csábította, korának legkiválóbb orientalistájáé, ki a héber-arab philologia terén a maga idejében uralkodó iskolát alkotott, melynek, mint kimutattam, számos jeles magyar növendéke is volt,* és mely iskolának csillaga csakis a század végén a párisi *Silvestre de Sacy* iskolájának feltűnésével homályosodik el. Itt a nagy vezér mellett Uri azon tanulmányoknak szenteli magát, melyek a leideni iskola hírét mai napig fenntartották, az arab-héber philológiának, valamint az akkor elérhető keleti irodalomtudomány egyéb ágainak. Munkái, melyek már most 1761-től kezdve sűrűen jelennek meg, az arab, héber, perzsa, török irodalom körében mozognak.

Ezek közt leginkább alapította meg tudós hírét egy a BALOGHTól egybeállított jegyzékben hiányzó kiadvány, melyet — a mindjárt ismertetendő emléktábla tanúsága szerint is — az oxfordi kataloguson kívül Uri legjelentősebb dolgozatának tartottak. Kedvező fogadtatásáról és elterjedéséről a tudományos világban az a még mai nap is ritkaság számba menő körülmény tanuskodik, hogy tíz éven belül két kiadást ért. E munka a «Burda», azaz «Köpenyköltemény» név alatt az iszlám világában nagy hírnek örvendő költemény kiadása és magyarázása. Szerzője az északafrikai berber népfajból származó, Felső-Egyiptom Abúszír helységében született SEREF AL-DÍN MUHAMMED B. SZÁ'ID AL-BÚSZÍRI (szül. 1212-ben, megh. 1294—8 körül Kairóban). Vallásos költő volt, ki a próféta tiszteletére több költeményt írt, melyek közül azonban egy sem vergődött oly nirre, mint e «Köpenyköltemény». Nevét a következő csodás történetnek köszöni, melyet

*) L. Egyetemes Philologiai Közöny I. h. 121—129. l.

maga a szerző következőképen beszél el: «Megesett rajtam, hogy hűdés ért ép azon időben, midőn e költemény szerkesztésével foglalkoztam. Munkám elvégezése után istenhez könyörögtem, hogy szabaditson meg testem nyomorúságától; imámat azzal toldottam meg, hogy sirva mondtam el versemet. Álomba merülvén a prófétát láttam, a mint áldott kezével testem bémult részét érinté és köpenyt borított reám. Arra óbredtem, hogy teljesen felgyógyultam; csudás látományomról azonban nem szóltam senkinek. De még az nap egy fakirral találkoztam, ki elkérte tőlem új munkámat, melyben a prófétát dicsőítem; kérdésemre, hogy melyiket érti — hisz több efajta verse volt — «azt — mondá — melyet betegséged alatt készítetél» és nyomban el is szavalta az elejét. «Tegnap — úgymond — a próféta jelenlétében hallottam az egész költeményt és láttam, a hogy egy köpenyt borított a szavalóra.»*) Ez a «Köpenyköltemény» elnevezésének oka. E csudás történet csakhamar híressé tette a verset; még a szerző életében szent szövegnek tekintik, melyet a legnagyobb áhitattal környeznek. Gyógyító amulettekre használják egyes sorait; ájtatos gyülekezetekben éneklék. E szent-séges jelleget az egész muhammedán világban egészen mai napig fenntartotta. A «Köpenyköltemény» éneklésével kísérik a halottat utolsó nyugvóhelyére. E fontosságával az irodalomban elfoglalt állása is lépést tart. Az iszlám nagy területén használt minden nyelvre le van fordítva; mindenféle mesterséggel még ki is bővítették és fejlesztették. Egész kis könyvtárt tesz a hozzá fűződő kommentár irodalom.***) Nemcsak egyszerű értelmét magyarázzák; hanem minthogy mystikus értelmet is tulajdonítanak neki, ez irányban is mesterkedik körülötte a titokzatosságokban kéjelgő exegesis. Aztán kutatják a költemény magikus hatásait is: hogy az egyes verssorokat amuletumnak használva, mily formában, mily esetekben, mily eredményt érhet el velük a bajba

*) Lásd RENÉ BASSET, La Boudah du Cheikh El-Bousiri, poème en l'honneur de Mohammed traduite et commentée. (Paris 1894; = Bibliothèque Orientale Elzévirienne, LXIX. része.)

**) BROCKELMANN, Geschichte der Arabischen Litteratur, I. köt. 264—266. l.

sülyedt igazhívő.**) Pedig vajmi egyszerű, könnyen érthető költeményről van szó, mely 172 distichonban az iszlám népszerű prophetológiáját foglalja össze.

E költemény eredeti arab szövegének editio princeps-ét latin fordítással adta URI JÁNOS 1761-ben.***) Szándéka volt MERZÚKI arab scholion-jait is kiadni a költeményhez; de ismeretlen akadályok e szándékát megghiúsították; csak a költemény keletkezését előadó bevezetést közli MERZÚKI szövegében. — URI lelkületének jellemző vonását mutatja a könyv dedicatiója: «Deo ter Optimo Maximo atque amicis charissimis dilectissimis hunc suae industrie partum offert Joh. Uri.»

E munkához (57—76. lapon) függelékül URI egy értekezése van kapcsolva e czímen: «*Originēs Arabico-Hebraicae*», melyet mutatványnak jelez egy terjedelmesebb munkából, melynek bevezetésétől, úgymint a MERZÚKI scholionjainak közlésétől «insperato et inopinato casuarum quarundam concursu circumfusus» maradt el. Az *Originēs*ben a sémi nyelvek szótárának nyolcz szöcsoportját fogja etymologiai vizsgálat alá, azon módszer szerint, melyhez a SCHULTENS iskolájában szoktatták. Ezen módszer ugyanis régibb párja a mostan divatos panbabylonismusnak, mely szerint a sémi szók etymonjait nagy egvoldalúsággal derűreborúra a babylon-assyriai ékíratos nyelvből fejtik ki. Újdonat-új, eddig ismeretlen jelentéseket fognak rá p. o. a bibliai héber szókra, valamely rokonhangzású, nem is mindig biztos ékíratú szó alapján és azt a jelentést teszik az illető szó etymonjává. A SCHULTENSÉK idejében az arab nyelv gazdagságát használták fel a hozzá képest koldus-szegénységű egyéb sémi nyelvek magyarázására. Mindent az arab alapján akartak megérteni. A héber szó jelentésének pontos meghatározásában előbbre helyezték az

*) Minderről bővöbben szölok a R. BASSET munkája alkalmából írt cikkemben, Revue de l'Histoire des Religions, XXXI. köt. (1895) 304—311. l.

**) Carmen mysticum BONDA dictum Abi Abdallah Mohammed ben Seid Busirida Aegyptii. E cod. MS. Bibl. Lugd. Batav. latine conversum. Accedunt Originēs arabico-hebraicae. Paravit et edidit JOH. URI, Lugd. Batav. 1761, 4°; ed. 2. Traj. ad Rhen. 1771, 4°.

arab nyelvhasználat tanuságát az évezredes szótári és exegetikus hagyományoknak.¹⁾

Tudjuk, hogy az ó-perzsa philológiának is volt ily korszaka, midőn HAUG iskolája a Zendaveszta szavainak értelmezésében előnyt adott a szanszkritből következtetett etymológiának a párszi iskolák magyarázó hagyománya fölött, melynek a nemrég elhunyt SPIEGEL volt a szószólója. URI JÁNOS is munkatársa volt az ő idejében Leidenben uralkodó panarabistikus módszernek a sémi etymologia terén. Mindent az *arabból* lehet csak megmagyarázni és megérteni. E nyelvben található meg a sémi szavak eredeti és igazi jelentése. E módszeres tanhoz nyújt adalékokat az «Originés arabico-hebraica» című mutatónyban,²⁾ melyben a Schultens-iskola hű tanítványának bizonyul etymologiai terén, valamint egyéb munkáiban ez iskola nagy hatását mutatja a szigorú philologiai módszer dolgában.

Ugyanazon czélnak és módszernek szolgál ugyancsak 1761-ben Leidenben megjelent rövid dolgozata (BALOGH is fel- említi): «*Prima decas originum Hebraeorum genuinarum ad loca biblica rectius intelligenda* (II. + 35. lap), melyben ismét tíz héber-arab gyökéresoporton mutatja be a SCHULTENS elveinek alkalmazását.³⁾ A biblia számos helyének csak úgy találhatjuk helyes értelmét, ha a héber szavak igazi jelentésének felderítésére az arab megfelelőket használjuk. «Hoc pacto — így ítélt róla bevezetésében — Linguam Hebraeam ad perfectiorem evenemus gradum, et ab iis, quibus æquitas cordi est, laudis mercede non frustrabimur.» A Prima decas cím («finis primae decadis», mondja a könyvecske végén is), arra mutat, hogy szándékában volt ez etymologiai kutatásainak folytatást is adni. Azonban, tudtommal, újabb Decas-sal ezentúl nem állt elő.

¹⁾ Lásd Emlékbeszédemet FLRISCHER LEBERRECHT HENRIK fölött. Budapest 1889; Akadémiai Emlékbeszédék, V. köt. 4. sz.) 10. l.

²⁾ A függelék a következő héber-arab gyökök etymológiájára és a bibliamagyarázatban való alkalmazására terjed: דוד קשב, אמין, ערין, מרה, נרה, לון, שבט.

³⁾ Az e munkában magyarázott gyökök a következők: חפה, חוף, לצף, לוע, קרה, בלה, פטה, צרה, גלע, עלם, בהל.

III.

1770-ig tartózkodik URI Leidenben. Ekkor a szerény magyar tudóst életének legnagyobb elégtétele, dicsősége éri. Már elmondtam más alkalommal, hogyan került ez évben Angliába. Az oxfordi Bodleyan-Library igazgatói nem találtak szakembert, ki elég sokoldalú nyelv- és irodalomismerettel rendelkezik, hogy a soknyelvű keleti kéziratokban gazdag könyvtár kincseit egy tudományos katalogusban ismertesse. A leideni tanárok révén SIR JOSEPH YORKE (Baron Dever), Angolország németalföldi követe, URI JÁNOST ajánlotta e nagy képességeket feltételező feladat teljesítésére. Az oxfordiak tényleg a magyar fiatal tudóst hívják meg. Angliában mindjárt megérkezésekor egy még Leidenben készült tudományos munkával köszönt be, mely Oxfordban 1770-ben jelenik meg. BALOGH JÁNOS lajstromában nem említi. Ugyanis AL-NASZAFI muszlim theologus *dogmatikai tankötevényét* arab nyelven kiadta és latin fordítással magyarázta; e munka függelékül SZÁ'DI *Basztánjának* bevezetését közölte perzsául és latinul.¹⁾ Ezt mindjárt 1771-ben követik a BALOGHNÁL is fel- emlitett «*Török levelek és perzsa elbeszélések*, eredetiben latin fordítással»,²⁾ mely dolgozatot itt különösen abból a szempontból emelem ki, hogy URI keleti nyelvismereteinek a törököt is befoglaló terjedelmére reá mutathassak.

Még egyéb tudományos munkák is jelzik oxfordi szorgalmát;³⁾ de figyelmének súlypontja természetesen arra a feladatra esik, a melyért Angolországba hitták volt. Másfél évtizeden át foglalkozott a Bodleyana gazdag kéziratkincsével. 1787-ben nyomtatásban jelenhetett már meg munkájának eredménye, egy testes foliáns, mely ezentúl a könyvtár keleti kéziratái leírásának NICOLL-, majd PUSEY-től folytatott munkájában szilárd alapul szolgált.

¹⁾ Carmen Arabicum, sive verba doctoris Anheddinī Al Nasaphi de religionis Sonniticæ principiis numero vineta, nec non Persicæ, nimirum Saadi Shirazidæ operis Pomerium dieti initium ubi de Deo T. O. M. Edidit et latine vertit J. Uri. Oxoni. 1770.

²⁾ Epistolæ Turcicæ et narrationes Persicæ editæ ac latine conversæ ab Joanne Ury. Oxoni 1771.

³⁾ Itt jelenik meg többek közt a Pharus artis grammaticæ hebrææ, Oxon. 1784. (BALOGH is említi.)

URI e katalogus-munkáját a Bodleyan-könyvtár igazgató-ságának «ex ædibus Clarendonianis die 2-do Febr. 1787»-ről kelt előszava vezetí be, melyben a munka történetét adja elő és URI munkájának érdemét is dicsérő módon méltatja. Leidenből ajánlották nekik e tudós szakembert a sokoldalúsága miatt nehéz munka teljesítésére:

«Is erat *Joannes Uri, Hungaricus*, qui iam tum Lugduni Batavorum commorans sub Cl. J. Schultens Linguis orientalibus operam dabat. Virum ita nobis commendatum ultro excepimus, et annuo stipendio donavimus, donec negotium ad finem perductum fuerit. Is igitur in hac Reensione per multos annos desudavit: singulos Codices, qui in Linguis, Hebraica, Chaldaica, Aethiopica, Syriaca, Arabica, Persica, Turcica conscripti fuerint ad examen revocavit, Argumenta eorundem nonnunquam paucioribus, interdum vero (ubi nempe illud exigere videretur Argumenti Dignitas) diffusioribus verbis exposuit, Titulos diligenter inspexit, eosque, ut et ipsa Auctorum Nomina, tum Latine, tum ipsis Scriptorum Codicumque Linguis, quoad fieri potuit exhibuit: Inconditam atque indigestam Codicum congeriem non tantum in Linguarum in quibus exarati erant Classes diduxit, sed etiam, habita ubique Voluminum forme ratione, in Scientiarum et Disciplinarum Ordines, prout in optimis Catalogis fieri consuevit, digessit.»

Ámde ninesen megemlítve, hogy maga URI is irt egy előszót a nagy munkához, melyet azonban, nem tudhatni, mi okból, nem akartak kiadni. Nagy hazánkba ez előszavának szövege azonban nem vészett el. HORVÁT ISTVÁN a Nemzeti Múzeumban őrzött nagybecsű anyaggyűjteményének URIRA vonatkozó czéduláinak egyike a következő tény ismeretére vezetett. 1827-ben dr. PARR SÁMUEL, hattoni euratus, a londoni Sz. Pál székesegyház præbendariusza és buzgó könyvgyűjtő hátrahagyott nagy könyvgyűjteményéről, e czímen: *Bibliotheca Parriana*, egy katalogust adtak ki, melynek 62. lapján a theologiai szakba beosztva Kennicott: «Dissertatio generalis in vetus testamentum» cz. munkája van felhozva, egybekötve a «Codices Manuscripti Hebraici et Chaldaici una cum Arabicis caractere hebraico expressis» cziművel «with an Authograph of the learned and judicious Preface intended for publication by the profound Orientalist, the Editor, Dr. Uri, and insolently rejected and quibbled by Dr. Randolph, the Canon of Christ Church», azaz: «együtt egy tudós és ólesítéletű előszó autograph-jával, melyet

közzétételre szánt a katalogus szerzője, a mélységes orientalista, dr. URI, de melyet méltatlanul visszautasított és mindenféle ürügy alatt elmellőzött dr. RANDOLPH, a Christ-Church kanonokja.» URI a könyvtár gyűjtőjével személyes baráti viszonyt folytatott. Ezt a katalogus egy adatából következtetem. A 270. lapon ugyanis VERWEY I. Nova Via Docendi Græca (Amsterd. 1737) cz. munkáját e jegyzet kíséri: «The gift of the learned Dr. Ury to Dr. Parr.» Bizonyára ily módon került URI előszavának kézírata is a PARR könyvtárába.

Nem kíméltem fáradságot, hogy megtudjam, hová került e könyv, mely nagy hazánkba egy kiadatlan értekezését saját kezeírásában foglalja magában. Nem is tekintve e kéziratnak érdekességét magyar szempontunkból, mindenesetre tárgyi és irodalmi szempontból is kell, hogy nagy fontossággal bírjon. Mi lehet az oka annak, hogy dr. RANDOLPH e «tudósnak és élesítéletű»-nek mondott munkát elnyomja? Utánjárásomnak eddig csak az az egy *negatív* eredménye volt, hogy megtudtam, hogy PARR könyvgyűjteménye nem *egy* helyre került, hanem hogy szét van szórva. De nem volt módomban megtudni, hogy a szóban forgó kötet hová került. A minek magános kérdezősködéssel nem tudtam végére járni, talán inkább sikerülne hivatalos utánjárásnak. Az a meggyőződés, hogy méltó feladatot teljesítene könyvtárunk, ha hivatalos lépéseket tesz arra, hogy híres hazánkba ezen irodalmi szempontból fontos autograph ineditumának nyomára jusson és azt az utókor számára megmentse. Nem tétélezhető fel, hogy PARR Kennicott-kötete, melyhez URI e reliquiuma hozzá van kötve, nyomtalanul elkallódott légyen.

IV.

Egy negyed évszázadot töltött URI Oxfordban. PÉCHY IMRE*) közléséből tudjuk, hogy ez idő vége felé, 1794-ben, tehát két évvel halála előtt, BUDAI EZSÁJÁS látogatását fogadta Oxfordban, mely látogatás emlékét a debreczeni kollégium könyvtára őrzi. BUDAI ugyanis URI egy munkájába, melyet e találkozás alkalmával a szerzőtől ajándékba kapott, URIRól és oxfordi találkozásuk-

*) Figyelő 1876. évf. 27. l. Péchy az emléklap tartalmát teljes szövegben közli.

ról egy érdekes emlékjegyzetet irt latin nyelven. Bár nem volt hivatalos tanári állása az oxfordi egyetemen, nagy tudományát, könyvtári tiszte mellett, tanító működésével is hasznossá tette. Sokan fordultak hozzá, kik a keleti tudományok azon körében, melyben ő maga a nagy SCHULTENS tanítványa volt, okulni és tökéletesedni óhajtottak. E csendes működésének nagy hatását egy okmány hirdeti, mely érdemes arra, hogy a magyar tudományosság története megőrizze.*) Ez előadásom záró pontján e tisztelet óhajtom teljesíteni.

A WESLEY-mozgalom egyik nevezetes képviselője volt keletkezés idejében egy ADAM CLARKE nevű angol theologus, kinek a vallásos ébresztés körül kifejtett tevékenységén kívül, melyet prédikáló utazásaiban érvényesített, tudományos tekintetben is sok érdemei voltak. Jelesül nagy buzgalmat fejtett ki egy polyglott biblia létesítése ügyében. Ez érdekes férfiú életrajzát halála után egy vaskos három kötetre terjedő munkában adták ki: *An Account of the Religious and Literary Life of Adam Clarke* (London 1833), melynek gerinczét magának CLARKE-nak naplójegyzetei és nevéhez, családja egyéb tagjaihoz és barátaihoz intézett levelei képezik.

1812-ben a methodista theologus egy időre Oxfordban telepedik meg és e tartózkodásáról a nevezett életrajzi munka II. kötetének 298. lapján a következő naplófeljegyzést veszi át: »Mivel alkalmatlannak véltem — úgymond ADAM CLARKE — hogy vendéglőbe szálljak, magánházban fogadtam lakást. Kellemes meglepetésemre azt láttam, hogy ugyanazon lakóhelyre kerültem, melyet huszonöt éven át a híres Dr. URI JÁNOS foglalt el, egy Leidenben kiképezett magyar, kit az (oxfordi) egyetem áthitt, hogy a Bodleyana-könyvtár keleti kéziratait rendezze, katalogusba foglalja és leírja. Ő az, ki a Burda című arab költeményt kiadta és latinra fordította. Hetven évet meghaladó korában 1796-iki október hó 18-án esti 8 óra felé vacsora közt hirtelen halt meg. Dr. WHITE, az egyetem ez idei arab professora, tanítványai közül való; úgy mint e helységben a legtöbben azok közül, kik a keleti irodalmakban kitűnnek, okta-

*) Dr. MARGOLJUTH D. S. oxfordi tanár volt szives ez adatra figyelemzetni.

tásukat Dr. URI JÁNOSNAK köszönik. Bús érzés, bár kedves gondolatoktól indítva a következő sorokat vésette velem egy üveg négyzetére azon szoba ablakának, a melyben kutatott, a melyben meghalt, és a melyben én most írok.»

Íme a felirat szövege, melyet szabad e helyen angol eredetije szerint is megőrizni:

«Sacred to the Memory of
John Uri D. D.
Born in Hungary and educated at Leyden
He was invited over into England by the
University of Oxford
to describe, arrange and catalogue
The Oriental MSS. in the Bodleyan Library.
His oldest and most intimate acquaintances:
Ever found him to be
An honest man, a pleasant Companion and a
Conscientious Christian.
To his powerful knowledge as an
Oriental Scholar
His Catalogue of the Arabic MSS. in the Bodleyan Library
His Hebrew and Arabic Grammar
His edition and Latin translation of the
Celebrated Arabic Poem colled
Al-Bordha
Together with his numerous Pupils
Who have distinguished themselves in the Walks of Literature
Opened to them by their Preceptor
Bear the most distinguished and decided testimony.
A stranger to his Person but not to his
Literary and moral worth:
Dares to entrust even to Glass
In the apartment twenty-five years
Occupied by this eminent man
This Memorial
To Learning that can never perish
And Virtues that can never die.
After suffering much by increasing infirmities
During the last two years of his life
He died suddenly in his apartments
About eight o'clock of the evening of
October 18. 1796.
Aged 70 years
His mortal remains were deposited in the

Chancel of St. Michael's Church in this city
Where, for lack of a Monument,
The passenger can scarcely say
Here lies Uri.*

Magyarra fordítva:

Szentulve Uri János theolog. doktor emlékének. Magyarországon születve és Leidenben nevelve, az oxfordi egyetem áthítta őt Angliába, hogy leírja, rendezze és katalógusba foglalja a Bodleyan-könyvtár keleti nyelvű kéziratait. — Legrégibb és legbizalmasabb ismerősei mindenkor becsületos embernek, kedves társnak és lelkiismeretes kereszténynek találták. Hatalmas ismereteiről a keleti tudományban a legkitünőbb és leghatározottabb tanúságot tesznek Katalógusa a Bodleyan-könyvtár arab kézíratairól, Héber és Arab nyelvtana, a Burdának nevezett híres költemény kiadása és latin fordítása, számos tanítványaival együtt, kik kitüntették magukat azon irodalom köreiből, melyet mesterük nekik megnyitott. Egy bár személyére, de nem irodalmi és erkölcsi érdemeire nézve idegen, azon lakásban, melyet e kitünő ember huszonöt éven át elfoglalt, ablaküvegre bizza ez emlékjelt tudományról, mely soha nem pusztulhat el, erényekről, melyek soha nem halhatnak meg. Miután élete utolsó két évében sokat szenvedett vala egyre növekvő betegségektől, szál-lásában hirtelen meghalt esti nyolcz óra felé, 1796 október 18-án 70 éves) korában. Halandó maradványait a város Sz. Mihály-templomának chorusában helyezték el, a hol egy emlékkő hiányában, az arra menő bajosan mondhatná: Itt nyugszik Uri.*

Az üvegtábla rég elpusztult; vele CLARKE érzelmes felirata. Hadd maradjon fenn e helyen is, mint nagy bazánkfia, a tudós és erényes Uri János emlékének felújítója. A magyar tudomány büszkén említheti e nevet. Tartsuk tiszteletben!

*) Helyesebben 72 éves korában. BUDAI EZSÁJÁS font említett jegyzetében 1794-ben azt mondja róla: «licet esse septingenario major.»

irodalmom között. 20 f. — V. *Barna F.*: Néhány önműveltségi tárgy neve a magyarban. 60 f. — VI. *Tel'fy*: Rankavis Kleon új-görög drámája. 60 f. — VII. *Imre S.*: A nevek uk és ik személynagairól. 40 f. — VIII. *Ballagi M.*: Emlékbeszéd Székács József t. tag fölött. 40 f. — IX. *Vambéry*: A török-tatár nép primitív kultúrájában az őgi testek. 20 f. — X. *Volf Gy.*: Bátori László és a Jordánuszky-codex bibliafordítása. 20 f. (1877—1879). — VIII. k. I. *Dr. Abel J.*: Corvin-codexek. I K 20 f. — II. *Barna F.*: A morviataik pogány istenei s ünnepi szertartásai. I K. — III. *Dr. Genetz A.*: Orosz-lapp utazásomból. 40 f. — IV. *Gr. Zichy Á.*: Tanulmány a japán művészetről. 2 K. — V. *Szász K.*: Emlékbeszéd Pázmányi Horvát Endre 1839-ben elhunyt r. t. fölött. 20 f. — VI. *Hunfalvy P.*: Ulkkonpolár. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. 40 f. — VII. *Mayer A.*: Az ugynevezett légy aspiráták fonetikus értékéről az ó-indben. I K 20 f. — VIII. *Dr. Abel J.*: Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. I K 60 f. — IX. *Dr. Posder K.*: Újperza nyelvjárások. I K. — X. *Imre S.*: Beresgázai Nagy Pál élete és munkái. 60 f. (1879—1889). — IX. k. I. *Budenz J.*: Emlékbeszéd Schistner Antal k. tag felett. 20 f. — II. *Gr. Zichy Á.*: A Boro-Budur Jáva szigetén. 80 f. — III. *Ballagi M.*: Nyelvünk újabb fejlődése. 40 f. — IV. *Vambéry*: A hunok és avarok nemzetisége. 60 f. — V. *Hunfalvy P.*: A Kün- vagy Petrarka-codex és a künök. 60 f. — VI. *Szász K.*: Emlékbeszéd Lewes Henrik György külső tag felett. 10 f. — VII. *Barna F.*: Ős vallásunk főistenei. 80 f. — VIII. *Dr. Ruzsicska K.*: Schopenhauer esztetikája. 20 f. — IX. *Barna F.*: Ős vallásunk kisebb isteni lényei és áldozat szertartásai. 60 f. — X. *Dr. Kont I.*: Lessing mint philologus. 60 f. — XI. *Bogisich M.*: Magyar egyházi népének a XVIII. századból. I K. — XII. *Simonyi*: Az analogia hatásáról, főleg a szóképzésben. 40 f. (1889—1881). — X. k. I. *Simonyi*: A jelentésalapponal. 60 f. — II. *Heinrich G.*: Etzelburg és a magyar hünönd. 40 f. — III. *Hunfalvy P.*: A M. T. Akadémia és a szuomi irodalmi társaság. 40 f. — IV. *Joannovics*: Értsük meg egymást. 60 f. — V. *Ballagi M.*: Baranyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai. 20 f. — VI. *Dr. Pecz V.*: Euripidesz tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophokles tropusai. I K 20 f. — VII. *Szász K.*: Id. gróf Teleki László ismeretlen versei. 20 f. — VIII. *Bogisich M.*: Cautionale et Passionale Hungaricum. 60 f. — IX. *Jakab E.*: Az erdélyi hirlapirodalom története 1848-ig. I K. — X. *Heinrich G.*: Emlékbeszéd Klein Lipót Gyula kültag felett. 80 f. — XI. *Bartalus*: Újabb adalékok a magyar zene történelméhez. 80 f. — XII. *Banóczy J.*: A magyar romantizmus. 20 f. — XIII. *Bartalus I.*: Újabb adalék a magyar zene történelméhez. 80 f. (1882). — XI. k. I. *Hunfalvy P.*: Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? 40 f. — II. *Tel'fy*: Újgörög irodalmi termékek. 80 f. — III. *Tel'fy*: Középkori görög verses regények. 60 f. — IV. *Dr. Posder K.*: Idegen szók a görögben és latinban. I K. — V. *Vambéry*: A csuvasokról. 60 f. — VI. *Hunfalvy P.*: A számtálás módjai és az év hónapjai. 40 f. — VII. *Majláth B.*: Telegii Miklós mester magyar katechizmusa 1562-ik évből. 20 f. — VIII. *Dr. Kiss I.*: Káldi György nyelve. I K. — IX. *Goldzsiher*: A muhammedán jogtudomány eredetéről. 20 f. — X. *Barna F.*: Vambéry Armin «A magyarok eredete» című műve néhány főbb állításának bírálata. I K 20 f. — XI. *Ballagi M.*: A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvőr. 40 f. — XII. *Vambéry*: A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet. I. 60 f. (1883—1884). — XII. k. I. *Dr. Kont I.*: Seneca tragédiái. I K 20 f. — II. *Dr. Nagy S.*: Szombatos codexek. 60 f. — III. *Szász B.*: A reflexív és vallásérkölesi elem a költészetben s Longfellow. 60 f. — IV. *Kimos és Munkácsi*: A belviszonyragok használata a magyarban. I K. — V. *Vambéry*: A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet II. I K. — VI. *Volf Gy.*: Kikől tanult a magyar írni, olvasni? I K. — VII. *Thury J.*: A kasztammui-török nyelvjárás. I K. — VIII. *Tel'fy*: Nyelvészeti mozgalmak a mai görögöknél. 40 f. — IX. *Kalmány L.*: Boldogasszony, ósvallásunk istenasszonya. 40 f. — X. *Brassai*: A mondán dualizmusa. I K 20 f. — XI. *Gr. Kuan G.*: A künök nyelvéről és nemzetiségéről. 80 f. — XII. *Abel J.*: Iolta Nogarula. I K. (1884—1885). — XIII. k. I. *Heinrich G.*: Kulrun, a munda és az eposz. 80 f. — II. *Barna F.*: A votják nép multja és jelene. 60 f. — III. *Goldzsiher I.*: Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben. 80 f. — IV. *Abel J.*: A homeroszi Demeter-hymnusról. I K. — V. *Barna F.*: A votjakok pogány vallásáról. 40 f. — VI. *Szarvas Gabor*: A régi magyar nyelv szótára. 20 f. — VII. *Budenz J.*: Egy kis viszhang Vambéry Armin új válaszára. 40 f. — VIII. *Szilgy K.*: Ki volt Calopinus magyar tolmácsa. 20 f. — IX. *Bogisich M.*: Szegedi Lénárt önéletrajza. I K. — X. *Joannovics*: Szórendi tanulmányok. I. rész. 60 f. — XI. *Pecz V.*: A kisebb görög tragikusok tropusai. 20 f. — XII. *Tel'fy*: Hermetus. Rankavis Leon hellén drámája. 60 f. (1885—1886). — XIV. k. I. *Abel J.*: Az ó- és középkori Terentius hiogranbűk. 80 f. — II. *Joannovics*: Szórendi tanulmányok